

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER DÖNEMİNDE İLMİ TEŞVİK, İLİM ADAMLARINI HİMAYE ETME ANLAYIŞI

Scientific Tradition in Turkey Seljuks Period and Passing of this Tradition to the Principalities

İsmail ÇİFTÇİOĞLU*

Özet

Türkiye Selçuklularında ilmi teşvik ve ilim adamlarını himaye etme anlayışı, Büyük Selçuklulardan bu devlete intikal eden “Türk devlet geleneği” bünyesinde şekillenmiştir. Bu anlayış, ilim ve fikir adamlarını destekleyen devlet yöneticilerinin, kendi adlarına ilmi eserler te’lif ettirmeleri ve medreseler kurulmasına ağırlık vermeleri şeklinde devam ettirilmiştir. Türkiye Selçuklularının yıkılmasıyla beyliklere geçen bu gelenek, dönemin siyasî, sosyal ve kültürel şartları gereği, beylikler arası rekabet unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu durum, söz konusu dönemde çok sayıda ilim, kültür ve sanat eserlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, dolayısıyla da XIV ve XV. yüzyıl Anadolu Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Anadolu Beylikleri, İlim, İlim ve Fikir Adamları, Medreseler.

Abstract

The tradition of encouraging scientific studies and protecting the scientists in Turkey Seljuks was shaped under the construction of Turkish State Tradition taken from Great Seljuks. This tradition continued with the sultans’ supporting scientists and their reconciling scientific works or founding medressehs. With the fall of Turkey Seljuk State, the above mentioned tradition passed to the Anatolian Principalities and became one of the rivalry elements among the Principalities due to the political, social and cultural situation of the period. This led to lots of scientific, cultural and artistic works to appear and Anatolian Turkish Culture and Civilization to develop in the 14th and 15th century.

Key Words: Great Seljuks, Turkey Seljuks, Anatolian Principalities, Science, Scientists and Intellectuals, Medressehs.

Giriş

Türklerin tarih boyunca çok sayıda devlet kurmuş olmaları, teşkilât ve müesseseler yönünden zengin bir birikimi beraberinde getirmiştir. Türk devletleri, muhtelif zamanlarda ömrünü tamamladıkları hâlde, teşkilât ve müesseselerinin çoğu, varlıklarını sürdürmeyi başarabilmiştir¹. Bu da, ancak Türklerde devamlılık fikrinin şekillenmesinde rol oynayan gelenekçilik sayesinde mümkün olmuştur. “Türk devlet geleneği” diye tabir edilen bu anlayış, kendilerinin Hunlardan geldiğine inanan Göktürklerden itibaren teşekkül etmeye başlamış, müteakiben Uygurlarda ve Türk-İslâm Devletleri’nde de devam etmiştir². Nitekim Büyük Selçukluların, askerî, idarî ve malî teşkilâtta bilhassa Gaznelileri örnek aldığı, bununla beraber Harzemşah hükümdarlarının da, Büyük Selçuklu sultanlarının izinde yürüdükleri öteden beri bilinmektedir.

Türk devlet geleneğinin Anadolu’ya intikali ise, başlangıçta Büyük Selçuklulara bağlı iken, daha sonra bağımsız bir konuma gelen Türkiye Selçukluları vasıtasıyla mümkün olmuştur. Bu dönemde, Büyük Selçuklu teşkilât ve müesseseleri, Anadolu’nun siyasî, coğrafi, sosyal ve kültürel şartları içinde geliştirilmiş, ihtiyaç duyulan alanlarda da, yenileri oluşturulmuştur. Türkiye Selçuklularının

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

¹ Bu konuda bkz. Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara 1982; Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul 1993, s. 190-191; Salim Koca, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı”, **Genel Türk Tarihi**, C. 2, Ankara 2002, s. 316 vd.

² Bkz. Taneri, **age.**, s. 190-191.

yıkılmasından sonra ise söz konusu gelenek, bu devletin birer vârisi konumunda olan beyliklere geçmiş ve yine dönemin şartları içinde şekillenerek varlığını muhafaza etmiştir.

Araştırmamızın esasını teşkil eden Türkiye Selçukluları ve beylikler döneminde ilmi teşvik ve ilim erbabını himaye etme anlayışının, yukarıda sözü edilen bu Türk devlet geleneği bünyesinde³ değerlendirilmesi gereken bir husus olduğu aşikârdır. Zira, Türk hükümdarlarının ülkelerinde ilim ve kültürün gelişmesine yönelik uygulamaları, aslında devlet hayatında zamanla gelenekleşen politikalardan başka bir şey değildir. Her ne kadar İslâm öncesi Türk devletlerinde bu konuda geniş bilgiye sahip değilsek de⁴, özellikle ilk Türk-İslâm devletlerinden olan Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularda öteden beri böyle bir telakkinin mevcudiyeti bilinmektedir⁵. Devlet adamları tarafından ilim erbabının desteklenmesi, buna bağlı olarak ilmî eserler te'lif edilmesi ve ülke genelinde medreseler kurulması gibi yollarla tatbik edilen bu anlayışın Anadolu'ya intikali, Türkiye Selçukluları vasıtasıyla olmuştur. Büyük Selçuklulardan devralınan gelenek, bu dönemde de aynı yollarla hayatıyete geçirilmiştir. Beylikler zamanında ise, aynı mahiyetini korumakla beraber, bu dönemde yaşanan ilmî ve kültürel rekabetin temel unsurunu oluşturmuştur. Aşağıda, söz konusu anlayışın gerek Türkiye Selçukluları, gerekse beylikler dönemindeki durumu, ilim ve fikir adamlarının himayesi; devlet yöneticileri adına ilmî eserler te'lif ve tercüme edilmesi ve medrese kurma faaliyetleri ekseninde ele alınacaktır.

A. İlim ve Fikir Adamlarının Himaye Edilmesi

Türk devlet geleneğinin bir gereği olarak, devlet yöneticilerinin hassas davrandığı en önemli prensiplerden biri de, ülkedeki ilim ve fikir adamlarına sahip çıkılması ve bu zümrenin desteklenmesi hususudur. Böyle bir tutum, bir taraftan devlet yöneticilerinin ülkedeki siyasi hâkimiyetlerini güçlendirmelerine yardımcı oluyor, diğer taraftan da ilmin gelişmesine, ilmî ve kültürel müesseselerin yaygınlaşmasına katkıda bulunuyordu. Karahanlılarda: Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmud, Ahmed Yüknê, Emîr Am'ak Buharî, Necibî Ferganî, Reşidî Semerkandî ve Muhammed b. Ali el-Semerkandî gibi değerli bilgin ve ediplerin yanında, Gaznelilerde: Birunî, Ebû Nasr İbn İrâk, Abdüssamed İbn Abdüssamed el-Hakîm, Ebü'l-Hayr İbnü'l-Hammâr, Beyhâkî, Ebü'l-Feth Bustî, Gazâ'irî, Râzî, ve Firdevsî gibi ilim ve edebiyat mensuplarının yetişmesi⁶ şüphesiz bu devletlerin hükümran olduğu topraklarda tesis edilen ilmî ve kültürel ortam sayesinde mümkün olmuştur. Bu devletlerin yanı sıra, özellikle Büyük Selçuklular dönemi de, söz konusu uygulamalar bakımından oldukça zengin örnekleri ihtiva etmektedir.

Tuğrul Bey zamanında, devletin kuruluş safhasını henüz tamamladığı 1040 yılında, Nişapur'da inşa ettirilen medresede, müderrislik görevinde bulunmuş olan dönemin tanınmış âlimlerinden Hibetu'llah Sû'lükî, adı geçen Selçuklu sultanı tarafından büyük saygı görmüş ve desteklenmiştir⁷. Selçuklu ilim ve kültür hayatının gelişmesinde önemli bir yer işgal eden Alparslan döneminde, ilim ve fikir adamlarının devlet nezdindeki itibarı daha da artmıştır. Gelirinin onda birini ilim adamlarına sarf eden⁸ sultanının iktidarında, Ebul Kasım Kuşeyrî ve Cüveynî adlı âlimler büyük saygı görmüş ve refah içinde yaşamışlardır. Yine Alparslan'ın müsaadesiyle Nizamiye Medreselerini inşa ettiren Nizamülmülk'ün de, aynı şahıslara hürmette kusur etmediği bilinmektedir. Ünlü vezirin bundan başka, Bağdat'taki Selçuklu Medresesi'nde uzun yıllar müderrislik yapan Ebu İshak Şirâzî'ye olan saygısı

³ N. Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, İstanbul 1971, s. 375.

⁴ İslâm öncesi Orta Asya ilim ve kültür hayatının, ayrıca ilk Türk-İslâm devletlerindeki ilmî geleneğin şekillenmesinde etkili olduğu anlaşılmalı birlikte, bu etkinin hangi vasıtalarla ve ne şekilde gerçekleştiğinin tespiti de oldukça zordur. Bu konuda bkz. Şehabettin Tekindağ, "Medrese Dönemi", **Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi**, İstanbul 1973, s. 3-4; Ayrıca bkz. Mehmet İpşirli, "Osmanlı Ulemâsı", **Osmanlı**, C. 8, Ankara, 1999, s. 71-72.

⁵ Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayan ilme ve âlimlere değer verilmesine yönelik uygulamalar, tarihî seyir içinde yeni boyutlar kazanarak İslâm kültür ve medeniyetinin etkisinde kalan devletlerde zamanla gelenek hâlini almıştır. Dolayısıyla, İlk Türk-İslâm devletlerindeki anlayışın da, daha ziyade bu süreç dahilinde teşekkül ettiği görülmektedir. Bu konuda bkz. İpşirli, agm., s. 71-72.

⁶ Bkz. Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991, s. 30-31, 40-41; Esin Kahya-Hüseyin Gazi Topdemir, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim", **Genel Türk Tarihi**, C. 3, Ankara 2002, s. 575-581.

⁷ M. Altay Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, II, Ankara 1983, s. 396.

⁸ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, (Kısaltma: *Türk-İslâm Medeniyeti*) İstanbul 1980, s. 330.

nedeniyle, bu şahsın ölümünden sonra yerine atanan müderrisi azlettiği ve medreseyi bir yıl kapalı tuttuğu da kaydedilmektedir⁹.

İlmin ve ilim adamlarının desteklenmesine yönelik uygulamalar elbette Alparslan dönemiyle sınırlı kalmamıştır. Sultan Melikşah zamanında Ebu'l Kasım Kuşeyrî, Ebu İshak Şirâzî ve Cüveynî'nin yanında, Ömer Hayyam, Ebu Muzaffer İsfârâyînî ve Gazâlî, gibi âlimler de devlet nazarında büyük saygı ve itibar görmüşlerdir¹⁰. İlim erbabı için yıllık 300 bin dinar sarf eden¹¹ sultanla ilgili olarak Aksarayî: "Sultan Melikşah halka karşı adalet ve ihsan yolunu tutmuş, âlimleri, şeyhleri bol nimetleriyle okşamakta devam ediyordu... saltanat dergâhına gelen bütün âlim ve feylezoflara büyük ikramlarda bulunurdu" demektedir¹². Sultan Sancar da aynı geleneğin takipçisi idi. Şehristânî, Zemahşerî, Harizmî ve es-Sâvî gibi ilim adamları sultandan büyük saygı görmüş ve onun himayesinde bulunmuşlardır. İlmî çevrelere karşı oldukça cömert davranan Selçuklu hükümdarının, ülkedeki ilim erbabı için yıllık 700 bin dinar sarf ettiğini Ahmed b. Mahmud nakletmektedir¹³.

Büyük Selçuklularda kökleşen bu geleneğin zamanla Anadolu'ya da intikal ettiği ve ilk ilmî faaliyetlerin Danişmendoğulları döneminde, Danişmendiye bölgesinde başladığı görülmektedir. Anadolu'da ilmî anlamda ilk eserin bu beylik zamanında te'lif edildiği bilinmektedir. *Keşfü'l-akabe* adındaki eser, hey'et (astronomi) ilmiyle ilgili olup, Danişmendlilerin Kayseri şehir muhafızı İbnü'l Kemal İlyas b. Ahmed tarafından kaleme alınmış ve Danişmendli hükümdarı Melik Ahmet Gazi'ye sunulmuştur¹⁴. İbnü'l-Kemal eserinde, Ahmed Gazi'nin astronomi ve felsefeye ilgi duyduğunu ve bu hükümdar için: "O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın her yanından bilge kişiler o hazrete yöneldiler. Her biri ilmini yayması nispetinde itibar görüp, O hazretin cömertlik denizinden paylarını aldılar" ifadelerine yer verir¹⁵.

Danişmend İli'ndeki bu faaliyetlerin yanı sıra, Türkiye Selçuklularında da durum farklı değildi. Her ne kadar siyasî istikrarın henüz tesis edildiği II. Kılıçarslan zamanına kadar ülkede ciddî anlamda ilmî ve kültürel faaliyetler görülme de, bu dönemdeki hükümdarların yine aynı geleneğe sahip çıktıklarını tahmin etmek mümkündür. Nitekim, İbnü'l Esir'de¹⁶; Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın babası Kutalmış'ın, astronomi ve kavimler ilmini çok iyi bildiğinden, ayrıca oğullarının da bu ilimlere rağbet ederek, bu sahada ön plana çıkan ilim adamlarını koruduğundan bahsedilmesi, bunu teyid etmektedir.

Sultan II. Kılıçarslan döneminde ilmî ve kültürel faaliyetler hız kazanmaya başlamıştır. Konya ve Aksaray'da medreseler inşa ettirilmiş ayrıca ilim erbabı himaye edilmiştir¹⁷. Kendisi tahsil görmemiş olmasına rağmen ilim adamlarına son derece itibar gösteren sultan, Malatya'da Süryani Patriği'nin de dahil olduğu meclislerde, âlimlere dinî ve felsefî tartışmalar yaptırmıştır. O, Kemaleddin adlı bir filozofu daima yanında bulundurmıştır. Bir defasında yine Malatya'daki Süryani Patriği ile dinî meseleler ve *Kitab-ı Mukaddes* üzerine fikir teatisinde bulunmuştur¹⁸. Danişmend İli'nde (Tokat) eğitim gören Rükneddin Süleyman Şah da, babası Kılıçarslan gibi felsefeye ve ilmî tartışmalara ilgi duyan bir kişiliğe sahipti. İbnü'l Esir onun çeşitli mezheplerden ilim adamlarını, huzurunda münakaşa ettirdiğini

⁹ Köymen, *age.*, s. 397.

¹⁰ Merçil, *age.*, s. 181; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 116.

¹¹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, (Haz. E. Merçil), İstanbul 1977, s. 143.

¹² *Müsâmeretü'l Ahbâr*, (Çev. M. N. Gençosman), Ankara 1943, s. 116.

¹³ *Selçuk-nâme*, II, s. 81.

¹⁴ Mikâil Bayram, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe"*, Konya 1981, s. 10 vd; Esin Kahya, "Türkiye Selçuklularında ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar", *Genel Türk Tarihi*, C. 4, Ankara 2002, s. 531-532.

¹⁵ Mikâil Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Konya 1999, s. 9.

¹⁶ *El-Kâmil fi't-Tarih*, C. 10, (Çev. A. Özeydin), İstanbul 1991, s. 49.

¹⁷ Astronomi ve tıbbı dair değerli eserler te'lif eden Hubeş b. İbrahim et-Tiflisî adlı bir ilim adamı, Kılıç Arslan zamanında Kayseri'ye gelmiş ve bu sultanın himayesine girmiştir (Bayram, *agm.*, s. 11; Kahya, *agm.*, s. 535-536).

¹⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (3. baskı), İstanbul 1993, s. 230-231.

bildirmektedir¹⁹. Danışmendililer zamanında Tokat çevresinde başlayan gelenek, bu Selçuklu sultanı tarafından devam ettirilmiştir²⁰.

II. Kılıçarslan'ın bir diğer oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev de, iyi bir tahsil ve terbiye ile yetişmişti. Hür düşünceye ve geniş hoşgörüyü sahipti. Dönemin âlimlerini ve kadılarını himaye eder, onlara hil'at ve hediyeler gönderirdi. Onun hocası ve dostu olan Meceddin İshak, dönemin meşhur âlimlerindendi. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra başa geçen İzzettin Keykâvus, şiire karşı ilgisiyle tanınan bir hükümdardı. İbn Bibi'ye göre, sarayı, dergahı, eğlence sofrası ve meclisleri bilginler ve sanatkarlarla dolup taşardı. Edebî risâlelere ve şairlerin kasidelerine tenkit ve eleştirilerde bulunurdu. Üslubu, belâgatı son derece başarılı, nazım ve nesirde kelime ve deyimler kullanışı övgüye değer ustalıkta idi²¹.

Nihayet Türkiye Selçuklu Devleti'nin ikbal devri sultanı Alâeddin Keykubâd, yüksek kültürü, bilgisi, ilim erbabına karşı son derece himayeci tutumu ile tanınıyordu. Onun zamanında Moğol istilâsı önünden kaçan Türkistanlı ve İranlı âlimler, şairler, edipler ve sanatkarlar Anadolu'ya gelmiş ve sultanın himayesine girmişlerdir²². Nitekim, ünü asırlar ötesine taşan Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin ailesi de, sultanın daveti üzerine Konya'ya gelip yerleşmişti. Ülkedeki ilim ve fikir adamları için çok sayıda medreseler ve zaviyeler kuran sultanın, kendisi de ilimle iştigal etmekte idi. Onun özellikle hey'et ilmîne vâkıf olduğu, Nizamülmülk'ün *Siyasetnâmesi* ile Gazalî'nin *Kimya-i Saadet*'ini, ayrıca Kâbus-i Veşmgir'in *Siyasetnâmesi*'ni sıkça okuduğu bilinmektedir²³. Anadolu'da Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu Ahi Evren'e ait *Yezdan Şinaht* ve *Mürşidü'l-Kifaye* adlı eserler ile Necmeddin-i Daye'nin *Mirsâdü'l-ibâd*'ı Alâeddin Keykubâd namına kaleme alınmıştır²⁴. Sultan, *Mirsâdü'l-ibâd*'ın her harfine karşılık, müellifine büyük ihسانlarda bulunmuştur²⁵.

Türkiye Selçuklularında ilim, edebiyat ve sanat erbabı için bazen resmî makamların ihdas edildiği de vâkiydi. Mesela, Divan-ı İstifa tarafından Muhiddin Ebu'l-Fezail adlı bir şaire "Melik uş-şu'âra" beratı verilmiş ve kendisine maaş bağlanmıştı²⁶. Yine, Erzincanlı Nizameddin Ahmed ile Bahaeddin Kanici de bu makamda bulunanlardandı²⁷. Sarayda âlim ve fazıl kimselerin bulunmasını arzu eden Selçuklu sultanlarının tayin ettiği bir başka makam ise, "Üstad us-saltanat" idi. Bu makama gelenlerden biri de ilim, lisan ve yazı fenlerinde imtiyaz kazanıp sultanın daima meclis ve sohbetlerinde bulunmuş olan Nizameddin el-Hucendî idi. Selçuklu sultanlarının bu uygulamalardan başka, ulemâ ve meşâyihden uygun gördükleri zatlara, sıkıntıya uğramadan hayatlarını idame ettirebilmeleri için, zaman zaman maaş tayin ettikleri bilinmektedir²⁸.

Yukarıda, ilme ve ilim adamına karşı tutumlarıyla ilgili olarak bazı örnekler sunduğumuz Selçuklu sultanlarındaki anlayışın, Anadolu Beylikleri döneminde, dolayısıyla Osmanlılarda da devam etmesi son derece tabîi idi. Nitekim, Türkiye Selçuklularının yıkılışını müteakip Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde ortaya çıkan Türkmen beyliklerinin siyasî ve askerî bakımdan olduğu kadar ilim, kültür ve sanat alanlarında da birbirleriyle rekabete girişmeleriyle, sözünü ettiğimiz Selçuklu geleneğinin idamesi daha da zarurî hâle gelmiştir. Bu itibarla Türkmen beyler hükümler oldukları topraklarda ilim ve kültürün gelişmesi için bir takım tedbirler almış ve teşvik edici yollara başvurmuşlardır. Bunlardan, ilmî müesseselerin yapımına ağırlık verilerek çevre beyliklerden ve civar memleketlerden ilim erbabının davet

¹⁹ **El-Kâmil fi't -Tarih**, C. 12, (Çev. A. Özyayın-A. Ağırakça), İstanbul 1987, s. 163. İbn Bibi'de (**El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l -Umuri'l-Ala'ıye**, C. I, (Haz. M. Öztürk), Ankara 1996, s. 80-82) bu sultanın şiire oldukça düşkün olduğu, hatta ünlü şair Faryabl Zâhireddin'in gönderdiği bir kasidenin caizesi (ödülü) olarak 2 bin dinar, 10 baş at, 10 baş katır, 12 deve, 5 erkek köle ve 5 güzel yüzlü Rum câriye ile değerli kumaşlardan yapılmış 50 takım elbise gönderdiği kaydedilmektedir.

²⁰ Bayram, **agm.**, s. 9.

²¹ **age.**, C. I, s. 149.

²² Hilmi Ziya Ülken, "Konya'da Anadolu Selçukluları Devrinde İlim ve Felsefe", **Konya Dergisi**, sy. 8, (1937), s. 490 vd.

²³ **age.**, C. I, s. 246-247.

²⁴ Yine Ahi Evren'in, Alâeddin Keykubâd'ın emriyle İbn Sina'nın bazı eserlerini Farsça'ya tercüme ettiği bilinmektedir (Bayram, **agm.**, s. 11-12).

²⁵ İbn Bibi, **age.**, C. I, s. 253.

²⁶ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, (Kısaltma: *Vesikalar*) Ankara 1988, s. 57-58.

²⁷ İbn Bibi, **age.**, C. I, s. 6, 147, 220.

²⁸ Turan, **Vesikalar**, s. 58-59.

edilmesi²⁹ veya bunların transferi, beylerin genelde rağbet ettikleri usullerdendi. Bu tür uygulamaların bir sonucu olarak, özellikle saraylarda, hükümdarların meclislerinde bulunan veya ilmî müesseselerde faaliyet gösteren ilim ve fikir adamları, Türkmen beylerin iltifatına ve ihsanlarına mazhar oluyor³⁰, bunun karşılığında da, bir takım eserler te'lif veya tercüme ediyordu. Bir kısım ilim erbabı ise, kendilerine ihdas edilen müderrislik, kadılık ve müftülük gibi görevleri yerine getiriyordu.

Beylikler döneminde hükümdarlarının çevresinde değerli ilim ve fikir adamlarına rastlamak mümkündür³¹. Osmanlılarda ilk dönemlerde yetişen: Dâvud-ı Kayserî, Molla Fenârî, Emîr Sultan, Kudbüddîn İznîkî ve Molla Yeğân; Aydınogullarında: İbn Melek, Kul Mesud, Fahrî ve Hacı Paşa; Germiyanlılarda: Ahmedî, Şeyhî, Ahmed Daî ve Şeyhoğlu Mustafa; Karamanlılarda: Allâme Feyzullah, Hoca Fakih, Fehhâr, Halimî ve Nizamî; Candarogullarında: Niksarlı Muhyiddin, Hamidî, Senayî, Hâki, Kastamonulu Türâbî ve Kemaleddin; Menteşeoğullarında: Şirvanlı Mahmud oğlu Mehmed ilk akla gelen âlim ve ediplerdendir. Germiyanlı sarayında yetişen şairlerden bir kısmı, aynı zamanda Osmanlı sarayında da bulunmuş ve özellikle Yıldırım Bayezid, Süleyman Çelebi ve Mehmed Çelebi gibi hükümdarlar adına değerli eserler kaleme almışlardır.

Anadolu beylerinden bazıları ilmî hüviyete sahip idiler³². Osmanlı hükümdarı II. Murad; Kastamonu hükümdarı Muzafferuddin Yavlak Arslan ve İsmail Bey; Aydınoglu Mehmed³³ ve İsa Bey; Sivas hükümdarı Eratna ve Kadı Burhaneddin Ahmed; Amasya beyi Hacı Şadgeldi Paşa ve Saruhanoğlu İshak beyler bunlardandır. Hükümdarlardan özellikle Sultan Eratna'nın ilmî tartışma meclislerine eşini de iştirak ettirdiği bilinmektedir³⁴. Genç yaşta müderrislik, kadılık gibi görevleri müteakip devlet idaresine girerek kendi adıyla tanınacak olan devletin başına geçen³⁵ Kadı Burhaneddin Ahmed ise, haftanın üç gününü ilim adamlarıyla sohbet ayırmıştır³⁶. Şair olduğu kadar, muasırlarına reddiyeler yazacak derecede ilmî yeterliliğe sahip bulunan hükümdar, bir *Divan* ile *Tercihü't-Tavzih* ve *İksirü's-Saade* adlı eserleri kaleme almıştır³⁷.

B. Devlet Yöneticileri Adına İlmî Eserler Te'lif ve Tercüme Edilmesi

Türk-İslam devletlerinde yöneticiler adına ilmî eserler te'lif edilmesine ilişkin teamül, yukarıda sözünü ettiğimiz, ilme ve ilim adamlarına karşı sürdürülen pozitif tutumun paralelinde ortaya çıkmıştır. Karahanlılar devrinde, Kaşgar hükümdarı Harun Buğra Ebu Hasan Ali Han adına, Yusuf Has Hacip tarafından *Kutadgu Bilig*'in kaleme alınması; Firdevsî'nin, meşhur *Şehnâme*'sini Gazneli Mahmud'a sunması; Büyük Selçuklularda Melikşah namına *Risâle-i Melikşahiye* adlı eserin yazılması, yine bu sultan

²⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu - Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", **Genel Türk Tarihi**, C. 6, Ankara 2002, s. 490-491.

³⁰ Yabancı bilgilerden bazen beylerin himayesine giren ve ihsanlarına mazhar olanlar da vardı. Nitekim, ünlü Bizans Vekayinâmesi'nin yazarı Dukas'ın âlim bir kişi olan büyük babası Mihail Dukas, Bizans'tan kaçarak Aydınoglu İsa Bey'in yanına gelmiş ve bu beyden himaye görmüştür (Bkz. Dukas, **Bizans Tarihi**, (Çev. M. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 12).

³¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988, s. 211-223; İbn Batuta Seyehatnâmesi'nde, Türkmen beylerin ilim adamlarına karşı hürmetkâr ve himayeci tutumları çeşitli vesilelerle dile getirilmektedir (Bkz. İbn Batuta, **Seyehatnâme**, C. I, (Terc. M. Şerif), İstanbul 1333, s. 319-321, 331-332, 334, 352).

³² Uzunçarşılı, **age.**, s. 219.

³³ Tire'de bir medrese yaptıran Mehmed Bey'in, dönemin ünlü âlimi İbn Melek'in, babası Kadı İzzeddin Feriştî'den dersler aldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Mustafa Baktır, "Beylikler Döneminde Anadolu'da Ulema-Ümera Münasebetleri", **Türkler**, C. 7, Ankara 2002, s. 564.

³⁴ İbn Batuta, Emîr Eratna'nın Arapça'yı fesâhatle konuştuğunu kaydeder. Bkz. **Seyahatnâme**, C. I, (Çev. M. Çevik), İstanbul 1993, s. 203.

³⁵ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, **Bezm-u Rezm**, (Çev. M. Öztürk), Ankara 1990, s. 70-73, 81-86, 134-140, 210 vd.

³⁶ Uzunçarşılı, **Beylikler**, s. 219; Kadı Burhaneddin Ahmed'in ilmî yönü ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Baktır, "Kadı Burhaneddin Ahmed'in İlmî ve Hukukî Yönü", **XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu**, Ankara 1998, s. 143-152.

³⁷ Esterâbadî'ye göre (**age.**, s. 486-487), 1395 yılının kışında tamamlanan İksirü's-Saade'yi yazabilmek için ilmin bütün dallarında ileri bir seviyeye ulaşılması gerekmektedir. 10 Şaban 798'de (20 Mayıs 1396) başlanıp, 4 Şaban 799'da (4 Mayıs 1397) bitirilen Tercihü't-Tavzih ise, hiçbir kitaba müracaat edilmeden kaleme alınmıştır.

için *Takvim-i Melikşahî* adıyla yeni bir takvim tanzim edilmesi; Sultan Sencer adına ise, *Siyer-i Fütuh-i Sultan Sencer ve Risâle-i Sancâriyye* adlı eserlerin telif edilmesi³⁸ bu kabil örneklerdendir.

Söz konusu teamülün Anadolu'da ilk olarak hayata geçirilmesi, Danişmendoğulları dönemine tekabül etmektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi, Anadolu'da te'lif edilen ilk bilimsel eser olan *Keşfü'l-akabe*, Danişmendli hükümdarı Melik Ahmed Gazi'ye sunulmuştu. Türkiye Selçuklularında bu tür eser te'lifi, özellikle II. Kılıçarslan'dan sonra görülmeye başlanmıştır. İbn Bibi'ye göre, Şihabeddin Sühreverdî el-Maktul adlı bir âlim, *Pertevnâme* adlı eserini Rükneddin Süleyman Şah'a sunmuştur³⁹. Ravendî *Rahat'us-sudûr* adlı Selçuklu tarihini, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithaf etmiş, Kadı Burhaneddin Anevî ise, *Enîs'ül-kulûb*'u I. İzzeddin Keykâvus adına kaleme almıştır⁴⁰. Yine, ünlü âlimlerden Necmeddin Razî (Dây) *Mirsâdü'l-ibâd*'ı Alâeddin Keykubâd'a takdim etmiş⁴¹, Ahi Evren (Şeyh Nasıreddin Mahmud) aynı hükümdar için *Yezdan Şinaht ve Mürşidü'l-kifâye* adlı eserlerini te'lif etmiştir⁴². Şair Kâni'î ise, II. İzzeddin Keykâvus namına *Kalile ve Dimne* hikâyelerini Farsça manzum olarak yazmıştır. Ayrıca, III. Alaaddin Keykubâd'ın emriyle Hoca Dehhanî tarafından Farsça bir *Selçuknâme* kaleme alınmıştır⁴³.

Eserlerin tamamının Arapça ve Farsça olarak te'lif edilmiş olması, bu dillerin ilmî ve edebî sahalardaki ağırlığı ile beraber, Selçuklu sultanlarının özellikle Fars kültürüne karşı ilgilerini de göstermektedir. Fars kültürünün gerek devlet kademelerinde gerekse ilmî çevrelerde bu kadar yaygın bir etkiye sahip olması, şüphesiz idareciler, aydınlar, tüccarlar ve sanatkârlar arasında İran bölgesinden gelen kimselerin sayıca çok olmalarından kaynaklanmıştır⁴⁴. Öyleki bu zümre, Moğol istilası döneminde devletin askerî mevkilerini dahi ellerine geçirmiştir.

Fars kültürünün ilmî ve edebî sahadaki etkisi XIII. yüzyıldan itibaren kısmen azalmaya başlamıştır. Zira, bu dönemde Anadolu'da bir Türk münevver zümresi meydana geldiği gibi, Türkistan ve İran bölgesinden de pek çok Türk asıllı ilim ve fikir adamı Anadolu'ya gelmiş, ayrıca yoğun bir Türkmen iskânı da kendini göstermiştir⁴⁵. Türkmen kitlelerinin kesafetle arttığı bu dönemde, Türkçe yazıp, söylemek artık bir anlamda mecburiyet hâlini almıştır. Mevlânâ dahi muhtemelen dönemin şartları gereği Türkçe şiirler söylemiş⁴⁶, Şeyyad Hamza, Dehhanî, Sultan Veled ve Yunus Emre gibi ilim ve edebiyat mensupları ise Türkçe eserler te'lif etmişlerdir.

Türkçenin esas inkişaf devresi ise, Anadolu Beylikleri dönemine rastlar. Bu dönemde özellikle hükümdarlar adına te'lif ve tercüme edilen eserlerin ekseriyetle Türkçe olması son derece anlamlıdır. Böyle bir eğilimin Anadolu'da özellikle Farsçanın hâkimiyetine karşı gösterilen bir tepki olduğu kabul edilmektedir⁴⁷. Zira, Türkmen beyler, Arap ve Fars kültürüne karşı yabancı idiler. Bunlar daha çok orduda yetişmiş, hayatları savaşmakla geçmiş asker hükümdarlardı. Türkçe'den başka diğer lisanlara pek vâkıf olmamaları, onların kendi namlarına yazılacak olan eserlerin de, Türkçe olmasını gerekli kılmıştır. Bu itibarla, beylerin hizmetinde bulunan dönemin ilim erbabı, mutasavvıfları ve şairleri, Arap ve Acem dilleri yerine, Türk Dili ile eserler vermeyi bir bakıma millî bir ideal hâline getirmişlerdir⁴⁸.

³⁸ Kafesoğlu, *age.*, s. 116-117; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 262-265.

³⁹ *El-Evahirü'l-Ala'îye*, (Neşr. A. S. Erzi), Ankara 1956, s. 25.

⁴⁰ M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, VII/27 (1943), s. 388.

⁴¹ Merçil, *age.*, s. 182

⁴² Bayram, *agm.*, s. 11.

⁴³ Bkz. İsmail Çiftçioğlu, "Karamanoğulları Dönemi Şehnâme Yazarları ve Eserleri Üzerine", *AKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IV, sy. 2, Afyon 2002, s. 61-62.

⁴⁴ Faruk Sümer, "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", *DTCFD*, C. XX, Ankara 1962, 225-226; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Y. Moran), İstanbul 1984, s. 337.

⁴⁵ Söz konusu Türkmen muhacereti ve iskânıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 505-513.

⁴⁶ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981, s. 336; Aynı yazar, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi XIII ve XIV. Asır*, İstanbul 1949, s. 5; Banarlı, *age.*, C. I, s. 352.

⁴⁷ Sümer, *agm.*, s. 225.

⁴⁸ Banarlı, *age.*, C. I, s. 375-376.

Türkmen beylerin teşvikleri ile bu dönemde; tasavvuf, tefsir, akâid, hey'et, riyâziye, tıp, edebiyat, tarih, hatta avcılık gibi ilim dallarında pek çok eserler yazılmış ve tercüme yapılmıştır. Bunlardan beyler adına kaleme alınanlardan bazılarının adları şöyledir⁴⁹: Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa namına yazılan *Sûretü'l-Mülk Tefsiri*, Sultan I. Murad adına yeniden kaleme alınan *Dânişmendnâme*; Germiyanoglu Süleyman Bey namına tercüme edildiği anlaşılan *Kabusnâme* ve *Merzibannâme*; Hamitoğullarından Dündar Bey'in oğlu Hızır Bey namına te'lif edilen *Sûre-i Mülk Tefsiri*; Menteşeoğullarından Mehmed Bey adına tercüme edilen *Baznâme*; Aydınoglu Mehmed Bey namına çevrilen *Kıyas-ı Enbiyâ* ile aynı hükümdar adına yazılan *Tezkiretü'l Evliya Tercümesi*, Mehmed Bey'in oğlu Umur Bey'in emri ile tercüme edilen *Kelile ve Dimne*; İnançoğlu Murad Arslanbey'in emriyle yazılan *İhlas Tefsiri*; Kastamonu Beyi Hüsameddin Çoban'ın oğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan'a ithaf edilen *İhtiyatratü'l-Muzafferî*; Candaroglu İsfendiyar Bey'in emriyle yazılan *Cevâhirü'l-Esdâf*; Karamanoglu Mehmed Bey namına kaleme alınan *Aynü'l-Âyan*.

C. Medrese Kurma Faaliyetleri

Medreselerin İslâm dünyasında doğuşunun, daha XI. yüzyıldan itibaren başladığı bilinmektedir⁵⁰. Başlangıçta daha çok Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde kurulan medreseleri⁵¹, Sultan Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından tesis ettirilen ve "Nizamiye Medreseleri" adıyla bilinen müesseseler takip etmiştir. Zamanla, Amul, Bağdat, Basra, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Musul, Neşapur ve Tus gibi merkezlerde, Nizamiye ismini taşıyan çok sayıda medrese inşa edilmiştir⁵².

Nizamiye Medreseleri Şîî propagandalarına karşı, Sünnîliği korumak ve yaymak, İslâmiyet'i yeni benimseyen Oğuz topluluklarının dinî ihtiyaçlarını karşılamak, devlet memuru ve din adamı yetiştirmek, yoksul ve yetenekli öğrencileri topluma kazandırmak, fethedilen ülkelerin mânen de fethini sağlamak için gerekli insan unsurunu yetiştirmek, bilginleri maaşa bağlayarak gerekli organizasyonu sağlamak gibi maksatlarla kurulmuştur⁵³. Söz konusu müesseselerde genellikle; din, hukuk ve dil öğretimine ağırlık verilmeyle birlikte, müspet bilimler de okutulmuştur. Ünlü bilgin Gazalî Bağdat Nizamiye Medresesi'nin müderrislerindendi. Bu medrese pek çok yönden dünyada kurulan ilk üniversite olarak kabul edilmektedir⁵⁴.

Nizamiye Medreseleri, teşkilât, eğitim sistemi ve mimarî yönden Anadolu medreselerine kaynaklık etmiştir⁵⁵. İlk Anadolu medreseleri Danişmendoğulları döneminde Niksar, Tokat, Sivas ve Kayseri'de kurulmuştur⁵⁶. Sayıları 13 olarak tespit edilen⁵⁷ medreselerin çoğu, Danişmend hükümdarları tarafından inşa ettirilmiştir.

Türkiye Selçuklularında ilk medreseler, siyasî istikrarın tesis edildiği II. Kılıçarslan döneminde yaptırılmıştır. Bu hükümdardan sonra medrese yapımına daha da önem verilmiş, nihayet Alâeddin

⁴⁹ Söz konusu eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 340-344; Uzunçarşılı, *Beylikler*, s. 212-223; Banarlı, *age.*, C. I, s. 377.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Nâfi Âtuf Kansu, *Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1930, s. 426-427; Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1996, s. 230-231; Câhit Baltacı, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 6; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 3.

⁵¹ Nişâpur'da, Gazneli Mahmud'un kardeşi Sebüktekin'in 1033'de, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1040'larda, tarihçi Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin de 1049'da birer medrese inşa ettirdikleri bilinmektedir (Bkz. Kansu, *age.*, s. 427; Kazıcı, *age.*, s. 231; Ayrıca bkz. Köymen, *age.*, C. II, s. 365). Karahanlılar döneminde, Tamgaç Buğra Han İbrahim tarafından, Semerkant'ta 1056 yılında bir medresenin yaptırıldığı da tespit edilmiştir (Bkz. Reşat Genç, "Karahanlılar Devri Kültürü", *Tarihte Türk Devletleri*, C. I, Ankara 1987, s. 283).

⁵² Bkz. Hisham Nashabe, *Muslim Educational Institutions A General Survey Followed By a Monographic Study of Al-Madrasah Al-Mustansiriyyah in Baghdad*, Beyrut 1989, s. 23 vd; Abdünnaim Muhammed Hasaneyn, *İran ve Irak fi Asr-ı Selçuk*, Beyrut 1986, s. 182-183.

⁵³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (8. baskı), İstanbul 2001, s. 42.

⁵⁴ Kafesoğlu, *age.*, s. 115-116.

⁵⁵ Bkz. Semavi Eyice, "Mescid", *İA*, C. VIII, İstanbul 1979, s. 112; Oktay Aslanapa, "Ortaçağın En Eski Yatılı İlim ve Kültür Müesseseleri", *Türk Kültürü*, sy. 12, Ankara 1963, s. 34 vd.

⁵⁶ Bayram, *agm.*, s. 9.

⁵⁷ Akyüz, *age.*, s. 45.

Keykubâd zamanında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu medreselerden bazılarının kuruluş yerleriyle beraber isimlerini şöyle sıralamak mümkündür⁵⁸. Konya⁵⁹: Sultaniye, Altun Aba, Karatay, Sırçalı, İnce Minareli, Atabekiyye Medreseleri; Kayseri: Hond Hatun, Sahibiye ve Çifte Medrese; Sivas: Gök Medrese, Burciye ve Çifte Minareli Medrese; Erzurum: Gök Medrese; Kırşehir: Cacabey Medresesi; Tokat: Gök Medrese; Antalya: Ertokuş Medresesi; Ankara: İzzeddin Keykâvus Medresesi.

Selçuklular döneminde Anadolu'da dârüşşîfa kurma faaliyetlerine de ağırlık verildiği görülmektedir⁶⁰. Konya'da Alâeddin Keykubâd, Sivas'ta I. İzzettin Keykâvus, Kayseri'de Gevher Nesibe, Çankırı'da Atabey Ferruh, Divriği'de Turan Melek, Tokat'ta Muineddin Pervane, Amasya'da Torumtay, Kastamonu'da Pervaneoğlu Ali dârüşşifaları bu dönemde inşa edilen başlıca müesseselerdendir.

Selçuklu medreselerinde naklî ilimlerin yanında, aklî ilimler de okutulmakta idi. Bazı medreselerde ise, hey'et ilminin okutulduğu, hatta bazı rasatların yapıldığı bilinmektedir. Nitekim, 1272 tarihli Kırşehir'deki Caca Bey Medresesi bu amaçla inşa edilen bir müessese idi⁶¹. Konya'daki medreselerde dinî eğitim-öğretim faaliyetleri belli bir itikâdî ve fikhî mezhebe göre yürütülmekteydi⁶². Medreselerin çoğu Eş'arî ve Şâfiî mezhebini esas almakla birlikte, Hanefî ve Maturidî çizgisinde olanlar da vardı. Ünlü Şâfiî mezhebi bilginlerinden Kazvinli Necmeddin'in *el-Hâvî* adlı eseri, Konya medreselerinde okunan kitaplar arasındaydı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ümerâsından olan Emîr Bedreddin Muslih ise, Sırçalı Medrese'yi Hanefî mezhebi fakihlerine tahsis etmişti.

Selçuklularda, hükümdarlar ve diğer devlet adamları nezdinde teamül hâline gelen medrese kurma faaliyetleri, Anadolu Beylikleri zamanında da aynen devam etmiştir. Bu dönemde, daha önce Danişmendîler ve Selçuklular tarafından belirli merkezlerde inşa edilmiş olan medreseler yine aynı işlevlerini sürdürdüler. Ancak bu medreselerin sayıca az ve sadece bir kısım beyliklere intikal etmiş olması, yeni medreselerin de kurulmasını gerekli kılmıştır. Bununla beraber beylikler arasında vuku bulan ilmî ve kültürel rekabet de, yine yeni medreselerin tesisini zarurî hâle getirmiştir. Böylece beyliklerin hâkim olduğu önemli merkezlerin yanı sıra, bazı orta ölçekli yerleşim birimlerine varıncaya kadar, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde Selçuklu dönemine kıyasla çok sayıda medrese inşa edilmiştir. Hükümdarların yanında, ileri gelen bazı devlet adamları ve bir kısım ulema tarafından da kurulan bu medreselerde, teşkilât ve işleyiş bakımından Selçuklu geleneği hâkim olmuştur. Medreselerin giderleri daha ziyade Türkmen beylerin tahsis ettiği vakıf gelirleri vasıtasıyla karşılanmıştır. Vakfiyelerde gerek bu gelirler, gerekse eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili şartlar ayrıntılı olarak kaydedilmiştir.

Selçuklu geleneği, medreselerin teşkilât ve işleyişinden başka, mimarî özelliklerinde de yer yer kendisini hissettirmiştir. Ancak bu etkileşim aynen gerçekleşmemiş, söz konusu yapılarda beylikler dönemine has bazı mimarî üsluplar da hâkim olmuştur. Mesela, kitle ve plan kuruluşu bakımından Selçuklu medreselerine oldukça benzerlik gösteren Karamanlı medreselerinde, beyliğin kendine has bazı mimarî özelliklerine de rastlanmaktadır. Bu özellikler daha çok portal ve ana eyvanların büyüklüğünde, süsleme ve işçilik gibi hususlarda göze çarpmaktadır⁶³. Bu dönemde tesis edilen medreselerden bazılarının adları şöyledir⁶⁴:

⁵⁸ Türkiye Selçukluları Devri medreseleri hakkında geniş bilgi için bkz. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Açık Medreseler-*, C. I, İstanbul 1970; Aynı yazar, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Kapalı Medreseler-*, C. II, İstanbul 1972.

⁵⁹ Konya'daki medreselerle ilgili olarak ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 88-90.

⁶⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz, Süheyl Ünver, "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 9-31; Aynı yazar, "Anadolu Selçuklu Laik Hastahaneleri ve Ruh Sağlığı Hizmetleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV (1975), s. 209-221; Şerare Yetkin, "Anadolu Selçuklu Şifahaneleri", *Türk Kültürü*, sy. 10, 1963, s. 23-31.

⁶¹ Kahya, *agm.*, s. 528.

⁶² Bayram, *agm.*, s. 41-53.

⁶³ Karamanlı Beyliği örneği için bkz. Aptullah Kuran, "Karamanlı Medreseleri", *VD*, C. VIII, Ankara, 1969, s. 210-223.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Beylikler*, s. 229-231; Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Açık Medreseler-*, C. I; Aynı yazar, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Kapalı Medreseler-*, C. II; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl*, Ankara 1989.

Osmanlılar: İznik'te Süleyman Paşa Medresesi, Bursa'da Hüdâvendigâr, Yıldırım, Âli Paşa, Ebu İshak, Molla Yeğan, Hacı İvaz Paşa ve Muradiye Medreseleri; Karamanoğulları: Karaman'da Hâtuniye ve Emir Musa Medreseleri, Ermenek'te Tol Medrese, Niğde'de Ak Medrese, Aksaray'da Zinciriyeye Medresesi, Alanya'da Oba Medresesi, Ürgüp'te Taşkın Paşa Medresesi; Germiyanogulları: Kütahya'da Vâcidiye, İshak Fakih ve Yakub Bey Medreseleri; Candarogulları: Taşköprü'de Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi; Menteşeoğulları: Milas ve Peçin (Balat) Medreseleri; Saruhanogulları: Demirci'de Yakub b. Devlet Han Medresesi; Aydınoğulları: Birgi'de Mehmed Bey Medresesi; Hamitoğulları: Eğirdir'de Dündar Bey Medresesi, Burdur'da Muzafferiye, Korkuteli'nde Sinaneddin Bey Medreseleri; Eşrefoğulları: Beyşehir'de Süleyman Şah ve İsmail Aka Medreseleri; Ramazanoğulları: Adana ve Tarsus'da Halil, Piri Mehmed ve İbrahim Beyler'e ait Medreseler; Dulkadiroğulları: Kayseri'de Hâtuniye Medresesi; Eratnalılar: Kayseri'de Köşk Medrese, Zile'de Kadı Burhaneddin Ahmed Medresesi.

Sonuç

Türkiye Selçuklularında ilmî teşvik ve ilim erbabını himaye etme anlayışı, esas olarak Büyük Selçuklulardan bu devlete intikal eden Türk devlet geleneği ekseninde şekillenmiştir. Dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel şartları içerisinde orijinal bir hüviyete kavuşan bu geleneğin, fiiliyata yansımaları ise, genel olarak şu yollarla mümkün olmuştur:

1. İlim adamlarının maddî ve manevî bağlamda desteklenmesi: II. Kılıçarslan'dan itibaren çoğu Selçuklu yöneticilerinin son derece önem verdikleri bu anlayışın bir sonucu olarak, ilim ve fikir adamları büyük saygı ve itibar görmüşlerdir. Kendilerine maddî planda beklenenin ötesinde imkânlar sunulmuş, ayrıca ilmî yönden geniş bir hoşgörü ortamı sağlanmıştır.

2. Devlet yöneticileri adına ilmî eserler te'lif edilmesi: Yukarıda ifade edilen anlayışın sonucunda dönemin ilim erbabı, başta hükümdarlar olmak üzere, ileri gelen bazı devlet adamları adına değişik alanlarda ilmî eserler kaleme almışlardır.

3. Medrese kurma faaliyetleri: İlmî hayatın gelişmesi noktasında, ağırlık verilen önemli icraatlardan biri de medrese kurma faaliyetleri olmuştur. Bu amaçla başta Konya olmak üzere, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi şehirlerde çok sayıda medreseler yaptırılmıştır.

Selçukluların yıkılışından sonra sözü edilen gelenek, tabii olarak bu devletin siyasî, sosyal ve kültürel anlamda birer vârisi konumundaki beyliklere geçmiş ve bu dönemde, beylikler arası rekabet unsurlarından biri haline gelmiştir. Türkmen beyler, ilim ve kültür yarışında üstün duruma gelebilmek için yoğun faaliyetlere girişmişlerdir. Bu bağlamda; ilim adamlarına cazip imkânlar sunulmuş ve başta beylik merkezleri olmak üzere, muhtelif şehirlerde çok sayıda medrese inşa edilmiştir. Selçuklulardan farklı olarak bu dönemde Türkmen beyler ilmî eserlerin Türkçe olarak kaleme alınmasına ağırlık vermişlerdir. Böylece, XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu'sunda Türk Dili dinamizm kazanmış, ilim, kültür ve sanat hayatında önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Kaynaklar

- 📖 Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I-II, (Haz. E. Merçil), İstanbul 1977.
- 📖 Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (4. baskı) C. 1-2, İstanbul 1987.
- 📖 Aksarayî, *Müsameratü'l-Ahbâr*, (Terc. M. N. Gençosman), Ankara 1943.
- 📖 Aksarayî, *Müsameratü'l-Ahbâr*, (Yay. O. Turan), Ankara 1944.
- 📖 Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001.
- 📖 Aslanapa, Oktay, "Ortaçağın En Eski Yatılı İlim ve Kültür Müesseseleri", *Türk Kültürü*, sy. 12, Ankara 1963, s. 34-43.
- 📖 Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984.
- 📖 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bez-u Rezm*, (Çev. M. Öztürk), Ankara 1990.
- 📖 Bakır, Mustafa, "Beylikler Döneminde Anadolu'da Ulema-Ümera Münasebetleri", *Türkler*, C. 7, Ankara 2002, s. 560-568.
- 📖 Bakır, Mustafa, "Kadı Burhaneddin Ahmed'in İlmî ve Hukukî Yönü", *XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu*, Ankara 1998, s. 143-152.
- 📖 Baltacı, Cahit, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- 📖 Banarlı, N. Samî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara 1971.

- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- Bayram, Mikâil, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Konya 1999, s. 1-57.
- Bayram, Mikâil, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe"*, Konya 1981.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Y. Moran), İstanbul 1984.
- Çiftçioğlu, İsmail, "Karamanoğulları Dönemi Şehnâme Yazarları ve Eserleri Üzerine", *AKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IV, sy. 2, Afyon 2002, s. 57-66.
- Dukas, *Bizans Tarihi*, (Çev. M. Mirmiroğlu), İstanbul 1956.
- Genç, Reşat, "Karaahnlılar Devri Türk Kültürü", *Tarihte Türk Devletleri*, C. I, Ankara 1987, s. 283.
- Hasaneyn, Abdünnaim Muhammed, *İran ve Irak fi Asr-ı Selçuk*, Beyrut 1986.
- İbn Batuta, *Seyahatnâme*, I, (Haz. M. Çevik), İstanbul 1993.
- İbn Batuta, *Seyahatnâme*, C. I, (Terc. M. Şerif), İstanbul 1333.
- İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye*, I-II, (Haz. M. Öztürk), Ankara 1996.
- İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'îye*, (Neşr. A. S. Erzi), Ankara 1956.
- İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. 10 (Çev. A. Özeydın), İstanbul 1991, C. 12, (Çev. A. Ağırakça-A. Özeydın), İstanbul 1987.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin - Kaçar, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", *Genel Türk Tarihi*, C. 6, Ankara 2002, s. 489-521.
- İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Ulemâsi", *Osmanlı*, C. 8, Ankara 1999, s. 71-79.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Ankara 1992.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah*, İstanbul 1973.
- Kahya Esin-Topdemir Hüseyin Gazi, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim", *Genel Türk Tarihi*, C. 3, Ankara 2002, s. 565-617.
- Kahya, Esin, "Türkiye Selçuklularında ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar", *Genel Türk Tarihi*, C. 4, Ankara 2002, s. 521-555.
- Kansu, N. Âtuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1930.
- Kazıcı, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1996.
- Koca, Salim, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı", *Genel Türk Tarihi*, C. 2, Ankara 2002.
- Köprülü, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-458.
- Köprülü, M. Fuad, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi XIII ve XIV. Asır*, İstanbul 1949.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981.
- Köymen, M. Altay, *Alparslan ve Zamanı*, I, Ankara 1983.
- Kuran, Aptullah, "Karamanlı Medreseleri", *VD*, VIII, Ankara 1969, s. 209-223.
- Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991.
- Nashabe, Hisham, *Muslim Educational Institutions A General Survey Followed By a Monographic Study of Al-Madrasah Al-Mustansriyah in Baghdad*, Beyrut 1989.
- Ögel, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 2001.
- Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara 1982.
- Öney, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl*, Ankara 1989.
- Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Açık Medreseler-*, C. I, İstanbul 1970.
- Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Kapalı Medreseler-*, C. II, İstanbul 1972.
- Sümer, Faruk, "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", *AÜ. DTCTD*, C. XX, Ankara 1962, s. 213-244.
- Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul 1993.
- Tekindağ, Şehabettin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
- Ülken, H. Ziya, "Konya'da Anadolu Selçukileri Devrinde İlim ve Felsefe", *Konya Dergisi*, sy. 8, Konya 1937, s. 490-497.
- Ünver, Süheyl, "Anadolu Selçuklu Laik Hastahaneleri ve Ruh Sağlığı Hizmetleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV (1975), s. 209-221.
- Ünver, Süheyl, "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 9-31.
- Yetkin, Şerare, "Anadolu Selçuklu Şifâhaneleri", *Türk Kültürü*, sy. 10, 1963, s. 23-31.